

Către anul 1387 se încheia procesul de constituire teritorială a Moldovei¹, în țară s-a stabilit o ordine de drept internă, necesară existenței statului, iar înființarea Mitropoliei Moldovei în anul precedent a exprimat consolidarea ideologică a statului de stat suveran al țării, statut care se exercita prin persoana domnului. Domnul era „alesul lui Dumnezeu”, iar „țara” era ocina, proprietatea sa. Încă din 1384 domnul Moldovei Petru Mușat se întitula „din mila lui Dumnezeu, duce al Țării Moldovei”². Or, formula „din mila lui Dumnezeu” era utilizată de către șefii de stat doar atunci când era vorba „de un suveran încoronat”³. În acest context, scepticismul unor istorici precum că, la 1387, „prerogativele suveranului (Moldovei – I.E.) nu ajunsese[se] încă la o deplină maturitate”⁴ nu mi se pare suficient de argumentat.

Domnul întruchipa suveranitatea statului, el era reprezentantul poporului său pe arena internațională⁵, de aceea când vorbim despre stat și raporturile lui juridice cu alte state, îl avem în vedere pe domn, suveranul țării. El reprezenta teritoriul țării și pe supușii săi pe arena externă. Suveranul nu era responsabil în fața nimănui, ci numai în fața lui Dumnezeu și a propriei sale conștiințe. În acest sens s-au exprimat cărturari din epoca medievală⁶, modernă⁷ și contemporană⁸.

Actul din 26 septembrie 1387⁹ a constituit obiectul unei atenții sporite din partea istoriografiei românești. Petre P. Panaitescu, referindu-se la caracterul actelor încheiate de domnii Moldovei cu regii Poloniei, le numește „tratate politice”, specificând că este vorba „de contractele feudale încheiate în scris între Moldova și Polonia”¹⁰.

. Șt. Ștefănescu a apreciat actul din 26 septembrie 1387 în sensul că el era o „formulă de alianță compatibilă cu autonomia politică și religioasă”¹¹. V. Ciobanu aprecia actul din 1387 drept „omagiul de vasalitate”¹², iar Șt. Papacostea drept „acord internațional” sau „tratată moldo-polon”¹³.

Referindu-se la esența actului din 1387, P.P. Panaitescu era sigur că din partea Poloniei vasalitatea „nu consta decât într-un drept de protecție și o alianță militară și nimic mai mult, ceea ce ajungea pentru asigurarea comerțului”¹⁴. Același autor mai vedea în documentul din 1387 „suveranitatea Poloniei asupra Moldovei”, care, în opinia sa, era „în conformitate cu obiceiul feudal” și „cuprindea un jurământ de credință, depus personal de vasal, și un jurământ deosebit al

¹ Ștefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași, 1997, p. 168, 209. Vezi și opinia lui Ștefan Andreescu, care crede că trecerea Cetății Albe sub autoritatea domnului Moldovei a avut loc după depunerea omagiului vasalic de către Petru Mușat în septembrie 1387, în: Ștefan Andreescu, *Din istoria Mării Negre*, București, 2001, p. 20.

² *Documenta Romaniae Historica* (în continuare DRH), A, Moldova, I, p. 1.

³ Гефтер А.В., *Европейское международное право*, СПб., 1880, p. 432.

⁴ Leon Șimanschi. Cele mai vechi sigilii domnești și bisericești din Moldova (1387-1421), în: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”* (în continuare AIIAX), 1980, XVII, p. 146.

⁵ Ф. Мартенс, *Современное международное право цивилизационных народов*. Изд. пятое. Т. 1, СПб., 1904, p. 317.

⁶ *Антология мировой правовой мысли в трех томах*, Т. II, Европа V-VII вв., М., 1999, с. 454, 595.

⁷ *Антология мировой правовой мысли в трех томах*, Т. III, с. 43; D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 123; Гефтер А.В. *Европейское международное право*, Санкт Петербург, 1880, с. 19; Э.К. Симсон. *О завладении по началу международного права*, Санкт Петербург, 1894, с. 98

⁸ Ștefan Lemny, *De la patriotismul medieval la patriotismul modern*, în : AIIAX, XXI, 1984, pp. 454-455.

⁹ Cu precizarea lui C. Rezahevici că omagiul a fost depus de către domn la 14 septembrie 1387, iar redactarea actului s-a făcut 12 zile mai târziu (Constantin Rezahevici, *Cronologia domnilor din Țara Românească și Moldova*, A, 1324-1881, Vol. I, Secolele XIV-XVI, București, 2001, p. 453).

¹⁰ P.P. Panaitescu, *De ce au fost Țara Românească și Moldova țări separate?*, în : P.P. Panaitescu, *Interpretări românești*, Ed. a II-a, București, 1994, p. 104.

¹¹ Ștefan Ștefănescu, *L'histoire de la Pologne et des relations roumaino-polonaises dans l'historiographie roumaine d'après le 23 Août 1944*, în : *Revue roumaine d'histoire*, 1973, 4, p. 649.

¹² Veniamin Ciobanu, *Țările române și Polonia, Secolele XIV-XVI*, București, 1985, p. 18.

¹³ Șerban Papacostea, *Desăvârșirea emancipării politice a Țării Românești și a Moldovei (1330-1392)*, în : Șerban Papacostea, *Evul mediu românesc. Realități politice și curente spirituale*, București, 2001, p. 27.

¹⁴ P.P. Panaitescu, *Drumul comercial al Poloniei la Marea Neagră în Evul Mediu*, în: P.P. Panaitescu, *Interpretări românești*, Ediția a II-a, București, 1994, p. 92.

nobililor (boierii), precum și cele două obligații amintite, auxiliu (ajutor militar – I.E.) și consilium (participarea la sfatul suzeranului – I.E.)”¹⁵.

Valentin Al. Georgescu consideră că legăturile de vasalitate stabilite la început de domnia Moldovei cu polonii și ungurii „au fost, *practic și chiar juridic, lichidate* sau golite de conținut real și echivalente unei *alianțe între egali* (subl. – I.E.), chiar dacă trebuiau să respecte schemele și limbajul unei ierarhii formale”¹⁶. Adică exact conform maximei latine „*Par in parem non habet imperium!*” („Egalul nu are putere asupra egalului!”).

În opinia lui V. Ciobanu, actul din 1387 semnifica „intrarea Moldovei în sfera de influență polonă”¹⁷, la rândul ei – esența „sferei de influență” fiind apreciată drept o „alianță... sub forma suveranității protectoare”, ceea ce nu era nici „un control real” și nici „subordonarea... politică” a Moldovei¹⁸.

Ștefan Gorovei ne îndeamnă să înțelegem vasalitatea Moldovei față de Polonia stabilită prin actul din 1387 „în sensul medieval apusean al ei, nu ca o știrbire de libertate sau îngrădire a autorității domnești în interior și exterior, neavând, din acest punct de vedere, nimic comun cu vasalitatea față de Ungaria, care o precedase și nici cu cea față de Poartă, care o va suprapune și o va succeda”¹⁹. Acest „sens medieval apusean” mai este văzut de autor și ca o „protecție” a regatului polono-lituanian, care asigură Moldovei veniturile pe care le aducea comerțul marelui drum transcontinental, asigură securitatea și integritatea țării²⁰.

În câteva studii, Ș. Papacostea aprecia actul din 1387 drept o „alianță moldo-polonă”²¹, considerând că între Moldova și Polonia s-au stabilit „raporturi de cooperare... sub forma unei legături vasalice”²². Într-un alt studiu semnat de Ș. Papacostea, cu toate că apreciază actul din 1387 drept un act ce „conferă alianței cu Polonia caracter oficial prin prestarea omagiului și a jurământului de credință față de rege”²³, numitul autor vede și un „angajament total de supunere și ajutorare”²⁴, care era „foarte apăsătoare” pentru Moldova, căreia i se impuneau „țeluri care nu erau ale ei”²⁵.

Examinând actul din 1387 este necesar să se țină cont de o serie de factori, cum ar fi mentalitatea feudală a principalilor actori politici din epocă (rege, domn, boieri ș.a.), de coraportul de forțe dintre cele două state, care, evident, nu era în favoarea Moldovei, de poziția geopolitică a Moldovei, determinată de faptul că constituia un element esențial de legătură între Europa Centrală și Occidentală, pe de o parte, și Orient, pe de altă parte. Apoi este necesar să se ia în considerație starea de spirit a momentului – stare, credem, destul de tensionată – în legătură cu anexarea în august 1387 a Galiției la Polonia și, probabil, a Pocuției la Moldova, punând la ordinea zilei și problema Țării Șepenițului în eventualitatea că aceasta fusese anterior, la o dată imposibil de precizat, cedată Moldovei de către Ungaria. În sfârșit, trebuie să ținem cont de statutul politico-juridic al Moldovei (or, în aprecierea lui Șt. Gorovei, „pactul a fost încheiat între două părți libere”²⁶) și de perspectivele istorice pe care le oferea actul, el fiind „o măsură de precauție în

¹⁵ Ibidem, p. 93

¹⁶ Valentin Al. Georgescu, Instituțiile statelor feudale românești, în: Constituirea statelor feudale românești, București, 1980, p. 218.

¹⁷ Veniamin Ciobanu, Țările române și Polonia, p. 17.

¹⁸ Veniamin Ciobanu, Cauze politice și implicații juridice ale stabilirii raporturilor româno-polone la sfârșitul secolului XIV (1387-1396), în: AIIAX, XXVII, 1990, p. 112.

¹⁹ Ștefan Gorovei, Poziția internațională a Moldovei în a doua jumătate a veacului al XIV-lea, în: AIIAX, XVI, 1979, p. 212.

²⁰ Ibidem, p. 219

²¹ Șerban Papacostea, Începuturile politicii comerciale a Țării Românești și Moldovei (secolele XIV-XVI). Drum și Stat, în: Studii și materiale de istorie medie, X, 1983, p. 37.

²² Șerban Papacostea, Drumurile comerciale internaționale și geneza statelor românești în viziunea lui Nicolae Iorga și în istoriografia zilelor noastre, în: SMIM, XVIII, 2000, p. 51.

²³ Șerban Papacostea, Desăvârșirea emancipării politice a Țării Românești și Moldovei, p. 24.

²⁴ Ibidem, p. 36.

²⁵ Ibidem, p. 37.

²⁶ Ștefan Gorovei, Poziția internațională..., p. 217.

perspectivă..., dorința de a pune țara la adăpost de eventualele viitoarele pretenții ale noului rege al Ungariei²⁷, precum și de dorința domnului de a garanta securitatea drumului comercial de la Cetatea Albă la Liov²⁸.

Fără îndoială, semnarea actului din 1387 a fost determinată de necesități economice, politice și militaro-strategice²⁹, el fiind rezultatul „unei aprecieri lucide a avantajelor și dezavantajelor pe care le oferea, în circumstanțele politice interne și externe în care se afla atunci Moldova, subordonarea vasalică față de Coroana polonă”³⁰.

Omagiul față de rege și Coroană era o justificare politico-juridică a temerilor față de viitorul țării, o manifestare a prudenței în orientarea politică externă a Moldovei, care trebuia să-i asigure existența ființei statale prin integrarea la aceea ce Șt. Gorovei a numit „comunitatea europeană”³¹, dar cu „mijloace specifice medievale”³² fie de sorginte poloneză³³, fie, mai larg, europeană. Suveranitatea unui stat, relativ slab din punct de vedere militar, în epoca medievală era bazată pe sistemul suzeranității altui stat mai puternic. Mai mulți cercetători ai dreptului internațional au admis faptul că unele state, chiar dacă își asumau unele obligații față de altele, nu-și pierd suveranitatea³⁴.

Trecând la examinarea textului actului din 26 septembrie 1387, semnat de Petru Mușat este de remarcat faptul că, născut de situația concret-istorică, el reflecta raportul de forțe existent, la un nivel de abstracție destul de înalt. În el s-a ținut cont atât de „specificul” situației, cât și de aspectul general și de calea posibilă, probabil unică în acel timp, de a menține țara Moldovei la stadiul de confirmare atins, fără a fi afectată ființa ei statală.

Actul din 26 septembrie 1387 are patru părți componente. Prima parte este *omagiul*: actul subliniază că domnul a „adus, în cursul *înfățișării*, *omagiul de credință*” (subl. – I.E.) regelui, reginei și urmașilor lor și „ne facem supuși cu omagiu”, adică domnul, poporul și țara, cetățile și celelalte domenii, iarăși regelui, soției lui și copiilor lor³⁵.

Așadar, procedura *omagiului*, ca un act aparte, al ceremonialului de recunoaștere a suzeranității regelui, este evidențiată în două rânduri. Cu regret, ea nu este descrisă în actul dat, dar o cunoaștem din alte acte³⁶.

M. Bloch, generalizând esența *omagiului*, scria că el „era veritabil creator al relațiilor de vasalitate, sub dublul său aspect de dependență și de protecție”³⁷. Menționarea în textul documentului a procedurii *omagiului* are o semnificație aparte și înseamnă nu altceva decât obligativitatea reciprocă a părților ori „dependența”, „supușenia” Țării Moldovei față de Coroană era direct proporțională cu protecția oferită de rege.

A doua parte a actului menționat cuprinde „*făgăduința*” domnului de a sluji „inviolabil și nestrictat față de toți”³⁸ „în orice trebuință ar avea”, adică acordarea sprijinului militar împotriva tuturor dușmanilor, dar textul permite să interpretăm ajutorul acordat nu numai militar, ci și cu sfatul. Dacă informația din cronică Moldovei pusă în circuitul științific de C. Rezachevici, referitor la obligația lui Petru Mușat de a plăti un tribut Poloniei de 306 ruble³⁹, corespunde realității, atunci avem fixat raportul „normal” în epoca medievală dintre suveran și vasal, ultimul oferindu-i forța

²⁷ Ibidem, p. 216

²⁸ Ibidem, pp. 217-218

²⁹ Veniamin Ciobanu, Cauze politice și implicații..., p. 106.

³⁰ Ibidem, p. 104

³¹ Ștefan S. Gorovei, Întemeierea Moldovei, p. 209.

³² Ibidem

³³ Leon Șimanschi și Georgeta Ignat, Constituirea cancelariei statului feudal moldovenesc (I), în: AIIAX, IX, 1972, p. 119.

³⁴ А.Н. Стоянов, Очерки истории и догматики международного права, Харьков, 1875, с. 289.

³⁵ M. Costăchescu, Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, Vol. II, Iași, 1932, p. 600.

³⁶ Vezi descrierea procedurii omagiului în anul 757, când bavarezii devin vasali ai lui Pepin cel Scurt, în: Pavel Cocîrlă, Istoria medievală universală. Crestomație, Vol. I, Chișinău, 2003, p. 59.

³⁷ Marc Bloch, Societatea feudală. Formarea legăturilor de dependență, Vol. I, Cluj-Napoca, 1996, p. 163.

³⁸ M. Costăchescu, Documentele..., II, p. 600.

³⁹ C. Rezachevici, Cronologia..., p. 453.

armată, cuvântul și suportul financiar.

A treia parte componentă a actului din 1387 este *jurământul*, apreciat de către domn drept „mărturie materială”⁴⁰, or, omagiu fără jurământ de fidelitate nu exista. Jurământul este depus „față de toate cele mai sus puse”, adică el consfințește *omagiul și făgăduința*, dar era depus „după ritul și obiceiul bisericii de răsărit”, care consta în sărutul crucii din mâna mitropolitului ortodox al Kievului, Chiprian. Prin aceasta, amprenta ortodoxă a „supușeniei” față de o țară catolică este destul de pronunțată și ea conferea *omagiului și făgăduinței* o profundă demnitate și independență spirituală, menită să sublinieze individualitatea statului Moldova.

Ultima parte componentă a actului semnat de domnul Moldovei este indicația că drept „mărturie a acestora s-a atârnat pecetea noastră în această carte”⁴¹, ceea ce semnifică întărirea actului cu pecetea domnească – semn al legalității juridice a lui.

În virtutea raționamentelor de mai sus, nu putem accepta opinia că din 1387 Moldova devine formal o feudă a Regatului Polon⁴². Or, domnul Moldovei nu i-a cedat regelui, reginei și Coroanei țara Moldovei în calitate de feudă, sensul „supușeniei” nefiind acela de a acorda regelui țara sau careva drepturi asupra Moldovei și locuitorilor ei, ci doar dreptul de a proteja, pentru care fapt domnul pune în slujba regelui, după cum am menționat mai sus, arma, cuvântul și banii. Aceste obligații domnul Moldovei și le-a asumat nu în virtutea unui drept de dominație a regelui polon asupra Moldovei, ci benevol, în virtutea dreptului propriu, indiferent de cauze. De aceea, odată cu declarația domnului că el este „supus” regelui, drepturile sale de domn al Moldovei nu dispar, fiindcă aceste drepturi el le are în virtutea unui drept al său propriu, nu în virtutea faptului că le-a primit de la regele polon.

În textul latin al actului menționat, domnul este intitulat *Petru woyeuda Muldauiensis*, dar ceva mai jos sunt amintite *Valachie castra*. M. Costăchescu a tradus *Valachie castra* prin cetățile Moldovei. Evident, apare problema de ce autorii textului nu au utilizat, și în acest caz, termenul *Moldova*, ci pe cel de *Valahia*? Primul răspuns ar fi că în acel timp și polonii, și domnul, și boierii moldoveni identificau țara lor, Moldova, cu o Valahie, adică o Țară Românească. Dar, cred că în cazul de față nu numai acesta este răspunsul corect. Consider că prin *Valahiae castra* trebuie să înțelegem teritoriile și cetățile Moldovei, inclusiv Cetatea Albă, înglobate un timp într-o Valahie, deosebită de Moldova, dar care, către 1387, devenise parte componentă a statului Moldova.

Așadar, actul din 26 septembrie 1387 este un act de vasalitate, tipic epocii medievale, încheiat între doi feudali, unul mai puternic, altul mai slab, ultimul, în schimbul protecției, urmînd să slujească celui puternic cu arma, sfatul și banii. .

Conform obiceiului timpului, omagiul și jurământul de fidelitate al domnului urmau să fie întărite de vasalii săi, marii boieri ai țării, confirmare făcută în aceeași zi, 26 septembrie 1387. Cei cinci mari boieri ai țării care l-au însoțit la Liov pe Petru Mușat țin să sublinieze că „mărețul domn” „a adus și făcut omagiu de credință”⁴³ ținînd seamă de sfatul, înțelegerea și voința boierilor. Evident, prin aceasta s-a urmărit scopul de a da acțiunii domnului o credibilitate mai mare în fața polonilor, actul în sine nesemnificînd știrbirea autorității domnului și nici faptul că domnul nu era un „autocrat” veritabil.

Boierii făgăduiesc și ei „supunere credincioasă în orice fel de trebuință ar fi și, inviolabil și nestrictat, să-i slujim credință de orice fel și curată” regelui, reginei și Coroanei polone. Făgăduința boierilor este întărită numai prin jurământ, lipsește omagiul și sărutatul crucii. De asemenea, lipsește angajamentul boierilor de a-l obliga pe domn să respecte omagiul și jurământul de credință și nu a fost prevăzută acțiunea boierilor în cazul în care domnul ar fi refuzat să respecte obligațiile luate. Lipsa acestora demonstrează faptul că domnul era un „autocrat” în sensul adevărat și direct al acestui cuvînt.

Faptul că în actul din 26 septembrie 1387 semnat de domn nu apare obligația suzeranului de

⁴⁰ M. Costăchescu, Documentele..., II, p. 600.

⁴¹ Ibidem

⁴² Алиция Дыбковская, Малгожама Жарын, Ян Жарын, История Польши с древнейших времен до наших дней, Варшава, 1995, с. 76.

⁴³ M. Costăchescu, Documentele..., II, p. 602.

a apăra țara nu trebuie să ne surprindă – aceasta nu înseamnă că o asemenea obligație nu există –, suzeranul era obligat să-și apere vasalul, chiar dacă această obligație nu era fixată în documentul respectiv. În acest sens, M. Bloch preciza că „seniorului, cutuma nu îi impunea, de obicei, nici un angajament verbal sau scris care să răspundă jurământului vasalului”⁴⁴. Totuși, în cazul dat, situația pare să fie alta. Două documente ulterioare vin să limpezească situația. Este vorba de actul lui Vladislav Jagiello din 13 decembrie 1433 dat lui Ștefan II, în care regele amintește și de „întărirea primelor cărți, cum le-am fost dat lui Petru, Roman, Ștefan și Alexandru, voievozi ai Țării Moldovei”⁴⁵. De asemenea sfetnicii lui Vladislav Jagiello, tot la 13 decembrie același an, făgăduiesc „așa precum și alți pani, cei întâi dregători ai noștri au făgăduit și au dat scris lui Petru, Roman, Ștefan și lui Alexandru, voievozi ai țării Moldovei”⁴⁶. Așadar, actele menționate atestă clar faptul că și la 1387 au existat „cărțile regelui”, care, probabil, cuprindeau obligațiile și drepturile suzeranului și ale marilor săi dregători care n-au confirmat aceste drepturi și obligații, „cărți” care nu se cunosc până în prezent, fie că nu s-au păstrat, fie că încă nu sunt descoperite.

Așadar, actul din 26 septembrie 1387 semnat de domnul Moldovei era un angajament luat între două țări libere și suverane – Moldova și Polonia, după obiceiul *omagiului*, obicei feudo-vasalic răspândit în țările europene în epoca medievală. Conform omagiului și jurământului de credință, vasalul devenea „supus” suzeranului, dar aceasta nu însemna că vasalul își pierdea drepturile asupra țării sale⁴⁷. „Supunerea” domnului și boierilor la 1387 față de regele Poloniei și urmașilor acestuia nu implica amestecul acestora în problemele de politică internă ori externă a Țării Moldovei. Or, dreptul suveran asupra țării era exercitat în continuare de către domn.

Cu toate acestea, omagiul domnului și jurământul de credință al domnului și boierilor moldoveni au avut unele consecințe politico-juridice de lungă durată: începând cu Petru Mușat, opoziția boierească, la nevoie, se retrage în Polonia, unde se bucură de sprijin în vederea susținerii unor pretendenți la scaunul domnesc; regii poloni încep să se implice în procesul de alegere a domnilor Moldovei; polonezii ulterior apelează la acțiunea lui Petru Mușat, invocând-o drept „argument” a pretențiilor lor la un „drept” asupra Moldovei. În același timp, țara Moldovei a fost inclusă în sistemul de alianțe polono-lituanian⁴⁸

Studiul a fost publicat în: Tyragetia. Anuar XV. Chișinău, 2006, p. 96-102.

⁴⁴ M. Bloch, *Societatea feudală*, I, p. 237.

⁴⁵ M. Costăchescu, *Documentele...*, II, pp. 661-662.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 659

⁴⁷ P. Panaitescu, de asemenea, considera că „suzeranitatea nu implică pierderea independenței statului” (P. Panaitescu, *Din istoria luptei pentru independența Moldovei în veacul al XIV-lea. Primele lupte pentru independență ale Țărilor Române*, în : *Studii. Revista de istorie*, 4, 1956, p. 96).

⁴⁸ Vezi și Al. Gonța, care opina că, prin actul din 1387, Moldova „se dezlipea de Coroana ungară și se alipea celei polone, asigura drumurilor moldovene, orașelor și porturilor de la mare întîietate deplină față de drumul prin Luțk și Vladimir la Caffa, în : Alexandru Gonța, *Legăturile economice între Moldova și Transilvania în secolele XIII-XVII-lea*, București, 1989, p. 25.